

FEM TESER

OM NORDEN

Av docenten GUDMUND BJÖRCK, Uppsala

OBESTRIDLIGEN har en viss défaitism börjat smyga sig över anhängare av Nordens idé, icke minst de äldsta och hängivnaste. Ordet »nordisk», numera upphöjt till stående prydnadsattribut i den officiösa vokabulären, skorrar i deras öron ihåligt, och »de stora folkrörelsernas» uppslutning kring Föreningen Norden ter sig för dem som en tom gest. Ett par gånger tycktes idén stå på tröskeln till den historiska verkligheten, vid statschefsmötet 1939 och under dagarna efter Moskvafredens utbrott. Nu vill man icke än en gång bli gäckad av narrspel.

Här finna Nordens fiender en tacksam marknad. »De rent negativa krafterna», framhåller ledaren i denna tidskrifts tredje häfte med rätta, »ha ännu så länge helst valt tystnaden» — i klok insikt därom, att knappast ett enda bärkraftigt argument kan framföras mot den nordiska tanken, och att en öppen polemik därför måste skada deras intressen. I stället blanda de sig omärkligt i skaran av bekymrade vänner och kondolera till de utomordentligt stora praktiska svårigheterna etc. Endast mera sällan äro de så ovarsamma, att man ser skadeglädjen lysa fram genom krokodiltårarna. Men man har all anledning att misstänka de obotfärdigas förhinder, när det talas särskilt ivrigt t. ex. om klok realpolitik contra projektmakerier — det är den svårutrotliga vanföreställningen, som i ett avgörande ögonblick kan bli höjden av dårskap, att den klokaste politiken är ingen politik alls — eller om att folkmeningen ännu icke är mogen — så heter det nämligen gärna på de håll, där man minst vårdar sig om att upplysa den.

Finns det då inga hållpunkter för en debatt, ingen grundritning till ett handlingsprogram? Måste vi under närvarande förhållanden nöja oss med att konstatera, att en nordisk samverkan enligt vår mening kommer att vara önskvärd i största allmänhet? Nej. Efter min tanke föreligga verkligen vissa samfällade syn-

punkter och även vissa formulerade grundsatser. Det lönar mödan att söka sammanställa dem.

1. Den enkla men ofrånkomliga grundförutsättningen för vår framtida tillvaro och därmed också det primära ändamålet med de nordiska ländernas förening är, att Nordens materiella existens blir tryggad, så långt våra resurser medge. Under de världspolitiska betingelser, som vi för en i varje fall ganska lång framtid måste räkna med, kan detta värn endast byggas på militära maktmedel. Norden erbjuder då genom sin geografiska skapnad icke obetydliga chanser för en enhetligt ledd och i förväg samplanerad krigsmakt att föra ett framgångsrikt försvar: det helas försvarsmöjligheter äro vida större än summan av delarnas. Att närmare referera den militära sakkunskapens argument är överflödigt, då de vid flera tillfällen framlagts, senast och med övertygande skärpa i överstelöjtnant Torsten Holms bok »Norden och världen».

Det kan däremot ha sitt intresse att se, hur en kritik av denna ståndpunkt från utomstående håll ter sig. En svensk tidning innehöll härförliden en intervju med publicisten Negley Farson. Han trodde inte på ett nordiskt försvarsförbund, dels därför, att det ej kunde säkra mot stormaktsangrepp, dels emedan det kunde »inbjuda till anfall». Nej, ingen har någonsin påstått, att Norden skulle kunna hålla stånd någon längre tid mot en stormakt, som ostörd kunde kasta *hela* sitt krigsmaskineri mot oss. Men detta förutsätter ett högst osannolikt storpolitiskt läge. Man plägar icke avstå från åskledare, därför att den ej skyddar mot meteornedslag. Man frågar sig f. ö., vilka andra anordningar som skulle förmå den presumptive angriparen att avstå från att utnyttja en så enastående konjunktur.

Ett militärt samorganiserat Norden kunde inbjuda till anfall, hette det vidare. Vem som inbjudes, framgår icke klart, men man är väl skyldig den bekante tidningsmannen att förutsätta, att han äger en elementär kännedom om tendenser och målsättningar inom Norden. Det måste alltså vara fråga om ett anfall *mot* Norden. Och man får då säga, att det nutida storkriget äntligen borde ha övertygat var och en om, vilken mäktig profylaktisk fredsfaktor det starka försvaret utgör. Tag Turkiet som exempel, ifall man icke vill tala om oss själva!

Jag skulle emellertid ej här ha berört Mr. Farson's uttalanden, om icke faktiskt liknande funderingar ibland läte höra sig i

svensk press och kunde användas som skenmotivering för gamla outvädrade komplexer. Det är därför icke överflödigt att upprepa, att *den militära samordningen, så som det t. v. ser ut i världen, kommer i första rummet vid det fria Nordens organisation.*

2. Vad angår den konkreta inrepolitiska utformningen av denna samorganisation, kunna vi f. n. svårligen komma längre än till vissa principiella överväganden; jag hänvisar till jur. och fil. kand. Svante Bergströms »Ett nordiskt unionsförfattningsproblem» i andra häftet av denna tidskrifts löpande årgång. Om man talar om en förbundsstat eller föredrager någon annan statsrättslig beteckning, spelar föga roll. Viktigt är däremot att hålla klart, att redan den militära enheten förutsätter en utrikespolitisk och till en viss grad ekonomisk samordning, och framför allt att den enade försvarsmakten som politisk, d. ä. fredsbevarande, faktor icke kommer till sin fulla rätt, så länge något tvivel kan råda därom, att den verkligen utlöses i varje krigsfall. Överstelöjtnant Holm ställer i sin nyssnämnda bok en samvetsfråga, som ger detta krav dess riktiga belysning: »ur vilka synpunkter är en lösare samorganisation i avseende å försvaret att föredraga framför en fastare? Är det inte så, att om man avböjer den senare, så gör man det för att icke binda sig, för att hålla en bakdörr öppen, om provet skulle stå för dörren?»

Det nordiska enhetsverket kan icke genomföras utan uppoffringar — om det nu skall kallas en uppoffring att frivilligt avstå från några av de mellankrigstidens privilegier, som eljest troligen skulle avskaffas desto grundligare genom andra parter försorg! Dessa »uppoffringar» — vilkas psykologiska vanskligheter icke må underskattas — torde emellertid bli kännbarast på det ekonomiska området, i arbetsmarknads- och handelspolitiken; de samfälliga försvarsutgifterna måste fördelas med största möjliga proportionella rättvisa. Att förbundsorganisationen också medför en kraftig inskränkning i delstaternas suveränitet, är visserligen självklart. Men lika visst är det för nationalmedvetandet ojämfrörligt mera tillfredsställande att överlåta sin suveränitet på ett samrike, där det egna folket är jämlik part, än att avgörandena läggas — av tvång eller självmant — i främmande stormakts händer. Något tredje alternativ lär knappast bjudas; och den faktiska politiska rörelsefriheten för ett enat Norden blir rimligen större, än något enskilt nordiskt rike ägt sedan århundraden.

Slutsatsen blir, att *ingen nordisk sammanslutning anses definitiv, som icke äger förbundsstatens grad av hållfasthet.*

3. Det heter ibland, att »den nordiska tanken inte får undanskymma de större internationella perspektiven». Farhågan, om den är ärlig, måste orsakas av ett optiskt misstag: om tanken på ett internationellt samarbete tycks bortskymd av det specifikt nordiska, kan det endast bero på, att en allomfattande mellanfolklig rättsordning ligger rakt i förlängningen av det nordiska perspektivet. Det enade Norden blir redan genom sin blotta tillvaro en stabiliserande faktor och dess möjligheter till en konstruktiv insats med naturnödvändighet vida större än de splittrade småstaternas. Även den inbillade motsatsen mellan nordiskt och internationellt skärskådas av överstelöjtnant Holm, som också här får in en psykologisk fullträff: »De nordiska folken äro kanske mera än några andra folk i Europa ägnade att tillsammans bilda en enhet. Det måste sägas, att om de inte mäktade smälta en sådan tanke, så kunna de ej heller anse sig mogna för den större enheten, än mindre göra sig till talesmän därför.»

Finns det då alls ingen grund för talet om »isolationism» i den nordiska framtidsbilden. Jo, därest någon kräver Nordens medverkan i en överstatlig organisation på annan grundval än rättens. Detta må nu låta abstrakt nog; ingen behöver heller påpeka för oss, att världsfreden icke kan trollas fram med juridiska paragrafer. Men å andra sidan kan ingen förtänka oss den livligaste misstro mot varje förbundsform, som låter missbruka sig till maktpolitiskt redskap för en eller annan storrumshegemoni. Norden är varken politiskt eller ideologiskt betjänt med något slags internationellt förmyndarstyre.

Det är intressant att se, hur denna uppfattning med skärpa hävdas redan i ett av den nordiska debattens tidigaste mer konkreta och långtgående inlägg: »Skall det nya Nationernas förbund emellertid som det gamla under den första tiden av dess tillvaro endast vara segraren ett medel att hålla den besegrade i schack, så böra vi betänka oss mer än en gång innan vi delta i detsamma», skriver professor Per Olof Ekelöf i Föreningen Nordens årsbok.

I det utrikespolitiska umgänget ges ett naturligt stöd för denna hållning i Atlantdeklarationen om folkens självbestämmanderätt. Det har i anglosaxisk debatt höjts röster för en mera svävande tolkning av dessa utfästelser, men från de båda statsledningarnas

sida har veterligen hittills ingenting i sådan riktning försports, ehuru opportunitetspolitiska inviter till en uppmjukning ingalunda saknats. Desto mindre anledning har opinionen i en neutral småstat att i otid ge spelet förlorat och demonstrera sin världsklokhet genom en lättköpt skepsis — i stället för att i sakernas nuvarande läge ta Atlantdeklarationen på orden, såsom t. ex. följdriktigt sker i den »vädjan om frihet för de baltiska folken», som nyligen, undertecknad av ett antal framstående svenskar, gått genom pressen.

Över huvud taget är det icke av behovet påkallat, att vi för vår del predika över den moderna stormaktsmentalitetens texter. Den saken ombesörjes fullt effektivt av vederbörande själva. Men med den svenska, hart när perversa förkärleken för osvenska — förment objektiva — ståndpunkter förekommer det, att begåvade skriftställare, även i uppenbar god tro, ägna sig åt nämnda överflödsgärningar, i stället för att bedriva den upplysning om rikets egna intressen, som är så högst av nöden.

Ett sådant svenskt intresse av första rang är en internationell fredsorganisation. Vi kunna icke skapa den, men kanske kunna vi gripa möjligheten att inom vår region lägga grunden därtill. I varje fall måste det stå klart, att *strävan till Nordens enhet ligger helt i linje med strävan mot en mellanfolklig rättsordning.*

4. Det är emellertid först, när vi vända blickarna mot Norden av i dag, som de realpolitiska svårigheterna resa sig i hela sin förkrossande tyngd. Faktum är nogsam och smärtsamt bekant. Vi tycka oss ibland finna, hur den olycksdiga splittring, som började med försvarsförbundstankens skeppsbrott och överfallet på Danmark och Norge i mars och april 1940, sedan endast förvärrats, i samma mån som det fortgående världskriget gjort sinnena oförsonligare och rösterna skarpare.

Som bekant har kritik mot den nordiska tanken hittills främst levererats från norska håll. När denna kritik bygger på sakliga överväganden och söker framställa allvarligt menade motförslag, förtjänar den självfallet att bemötas med argument. Annorlunda förhåller det sig med uttalanden eller antydningar i den stilen, att Sverige egoistiskt strävar efter att dominera sina grannar, att Sverige i betydlig mån understött den tyska krigsansträngningen i Norge, att Sverige är diskvalificerat genom att ha undgått ockupation o. d. Bägge parter skulle troligen vinna på, att man från svensk sida, utan kränkande erinringar, avvisade sådana

lynnesutbrott. Med desto större oppriktighet skulle man sedan fortsätta att skänka sitt erkännande och sin beundran åt norr-männens inre motstånd, ett föredöme med räckvidd långt utöver Nordens gränser, förpliktande för den nationella frihetens försvarare och varnande för dess fiender.

Lika litet som vi alltså böra falla undan för antinordiska tendenser, lika litet få vi inbilla oss, att något av broderfolken kan slutgiltigt förverka sin delaktighet i den nordiska gemenskapen. Om ett av dessa folk i nödens stund begär en hjälp, som med någon utsikt till framgång kan ges, då skall den hjälpen också ges, alldeles oavsett hur nödläget uppkommit. Ty varje nordisk stats bestånd är ett allas intresse.

En nordisk sammanslutning får dock icke uppskjutas, även om olyckliga omständigheter skulle ställa något av länderna utanför. Det gäller här som i fråga om samrikets inre struktur att undvika ett förlamande allt-eller-intet — utan att dock för en preliminär lösning tappa slutmålet, d. v. s. i detta fall den nordiska helheten, ur sikte.

Umgänget med broderfolken måste präglas av den nordiska enhetstanken, och samverkan måste inledas, även om icke samtliga stater från början deltaga.

5. Det är begripligt, om svensk opinion, uppfostrad att icke resonera i utrikespolitiska kategorier, har svårt att få det rätta greppet om denna nordiska enhetstanke. Eftersom den icke synes medföra några omedelbara ekonomiska och sociala konsekvenser, föredrager man att betrakta den som ett behjärtansvärt framtidsprojekt och en lämplig förevändning att föra uppbyggligt tal eller vädra privata känslökomplexer. Mycket talas även från vissa håll om den moraliska sidan av problemet. Och visserligen kan politiken aldrig utan största olycka skiljas från moralen, blott böra vi ej låta intala oss, att den, som efter bästa förstånd söker trygga ett hem för kommande släkten, skulle intaga en lägre moralisk ståndpunkt än den, som endast frossar i ögonblickets hat- och kärleksförklaringar och oombedd går till Canossa på andras vägnar.

Låt oss emellertid icke förbise, att det även finns ett tanke-mässigt, om ock sällan klart uttänkt och än mindre utsagt, motstånd mot Nordens idé. Om vårt folk toge på sig ansvaret för denna idé, skulle med nödvändighet dess nationella medvetande mäktigt stegras, en helt ny storhet införas i spelet och därmed

säkert åtskilliga cirklar rubbas. För den, som vant sig att betrakta fosterlandet som en fördom på avskrivning och önska den enskilde orienterad i ett kosmopolitiskt schema, ter sig denna utsikt föga tilltalande, och han griper ivrigt efter andra paroller. Så mycket viktigare är det, att det nordiska programmet redan nu utformas så klart och bindande som möjligt. Jag skulle här kunna avtrycka slutordet i docenten Heckschers artikel om de svenska fredsmålen i Svensk Tidskrifts näst föregående häfte. Det är så sant som det är sagt.

I det latent motstånd mot de nordiska strävandena, om vilket jag talade redan i början på denna artikel, ana vi dock även primitivare inslag, farliga såväl därför att de stå i förbund med tröghetens mäktiga lag som emedan de endast framträda under täckmantel. Många inbilla sig säkerligen, att nordiska åtaganden skulle hindra en minskning av försvarsbördorna — medan sanningen är, som verkligheten borde lära, att just den isolerade beredskapen blir både dyrbarare och mindre ändamålsenlig. Ännu mer utbredd är nog den föreställningen, att en aktiv nordisk politik vore farlig i största allmänhet: Sverige är en liten stat, som bör trycka i busken och inte ge sig ut på äventyrligheter. Det skall icke förnekas, att den nuvarande situationen kan tyckas bevisa fördelarna av en sådan hållning. Men resonemanget är ohållbart, även om man godtar en rent egoistisk utgångspunkt; man glömmer, att det endast är i jämförelse med grannfolkens olyckor, som Sveriges läge kan kallas gynnsamt, och att endast deras räddning kan återge Sverige den trygghet, som kanske aldrig hade äventyrats, om det nordiska samarbetet hunnit taga fastare former.

Ett speciellt försåtligt uttryck finner det passiva motståndet genom att maskera sig bakom talet om, att den nordiska enheten bör få växa fram organiskt o. d. Detta tal behöver i och för sig ej vara negativt menat, men det är icke dess mindre knappast lyckligt att t. ex. anbefalla »en ganska lång mognads- och övergångsperiod» — det kan mycket lätt bli en undergångsperiod i stället, ty om någonsin kommer en fast nordisk sammanhållning att behövas under själva fredskrisen. Man må tveka, *hur* samarbetet slutligen skall fixeras, aldrig därom, *att* det måste upptagas, först och främst på det försvarspolitiska planet, så snart en möjlighet yppar sig.

Det är därför högst angeläget, att det står klart för vårt folk, att *den nordiska frågan är en svensk realpolitisk livsfråga, vars*

lösning icke tål något annat uppskov, än det som framtvingas av de yttre händelsernas tryck.

Jag har i det föregående försökt sammanfatta några ledmotiv i det nordiska tänkandet och utföra vissa följsatser, som icke alltid dragas, men vilka efter min tanke ingen anhängare av det gemensamma målet kan komma ifrån. Från de ganska talrika skriftställarna i ämnet har jag endast anfört några karakteristiska formuleringar; det hade annars varit möjligt att belägga varje punkt och foga samman en mosaik av citat. En flygskrift förtjänar dock att nämnas särskilt, på grund av sin rikedom på iakttagelser och för den fläkt av stor nutidshistoria, som drar genom dess blad. Det är landshövding Sändlers med rätta beundrade »Nordens sak är vår».

Författaren talar där på ett ställe om »en fara att vi prata bort Nordens framtid genom att den blir en dimmig nebulosa utan fast, konkret kärna». Den faran kvarstår obestriddigen, om vi också aldrig så mycket konkretisera kärnpunkterna — ty även det konkretaste program kräver handlingsdugliga verkställare.

Med stigande förväntningar ha därför blickarna sökt sig åt det enda håll, där i nuvarande läge verkliga initiativ kunna tagas: endast den svenska regeringen och dess närmaste medarbetare ha möjlighet att vidtaga de planläggningar och inleda de konversationer, som bringa den nordiska frågan närmare sin lösning. Man har också sagt sig, att detta helt visst äger rum. Det vore otänkbart, att regeringen, med den dominerande ledarställning den fått och även gör anspråk på att behålla, icke redan för länge sedan ansett sig skyldig att ta ställning till de nordiska framtidsangelägenheterna; följaktligen måste den också förutsättas ägna dem samma praktiska förberedelsearbete som exempelvis åt de inre ekonomiska efterkrigsproblemen. Regeringen har, menar man alltså, ett utformat nordiskt program, men den kan inte lägga korten på bordet just nu.

Det är emellertid svårt att förstå, vad som skulle hindra sådana allmänna principuttalanden, som docenten Heckscher nyss efterlyst i sin artikel om »Svenska fredsmål». Gagnet av en auktoritativ deklARATION om de nordiska staternas integritet och samverkan såsom ett vitalt svenskt intresse skulle vara påtagligt. En dylik deklARATION skulle icke blott undanröja åtskillig oklarhet och onödig villrådighet i inre svensk opinion utan också kunna få betydelse för de kommande fredsförhandlingarna. Erfarenheten

visar, att den, som sätter sig i efterhand, har svårt att hävda sina nyformulerade önskemål mot sedan gammalt deklarerade ståndpunkter, som genom att länge ha räknats med som faktorer i debatten fått ett slags realpolitisk hävd.

Mot denna bakgrund avtecknade sig skarpt och fördelaktigt försvarsminister Skölds positiva förklaringar i talet på Viktoria-salen och eklestiastikminister Bagges lika positiva uttalanden i Nyköping. Tyvärr ha de knappast funnit någon parallell i statsministerns påpekanden i årets »Första Maj» eller senare.

Men frågan går slutligen vidare. Enskilda medborgare och organisationer ha i mångfaldiga sammanhang uttalat sig i den nordiska frågan. Närmast bakom samlingsregeringen står dock Sveriges riksdag. Hur betrakta dess partier Nordens enhet: som ett fromt önskemål eller som ett praktiskt handlingsmål?¹ Endast en partiledare har hittills talat tydligt.

¹ Sedan ovanstående inlämnats till tidskriftens redaktion, utkom professor Herbert Tingstens broschyr »Debatten om nordisk enhet». Därmed föreligger nu verkligen en urkund för den negativa inriktningen; f. ö. har den egendomligt nog kommit att framträda i Föreningen Nordens regi. Jag saknar anledning att ingå på framställningen, efter min åsikt utgör den en kedja av reflexioner och skenargument, sammanhållna av en negativ känsloreaktion, och nödtorftigt beslöjade med en sorts kosmopolitisk idealism. Endast en av de förutsättningar, med vilka professor Tingsten synes laborera, må framdragas: det förefaller honom tydligen uteslutet, att en demokrati skulle kunna bedriva en målmedveten politik på längre sikt.